

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Φάιντα Χάμντι έμαθε στο κελί της την πτώση του αυταρχικού Προέδρου της Τυνησίας. Η ημερομηνία ήταν 14 Ιανουαρίου 2011, και ο Ζιν Ελ Αμπιντίν Μπεν Αλι είχε κυβερνήσει την Τυνησία για περισσότερα από είκοσι τρία χρόνια. Αν και δεν τολμούσε να το παραδεχτεί στις συγκρατούμενές της, η Χάμντι είχε παίξει σημαντικό ρόλο στην ανατροπή του δικτάτορα. Υπεύθυνη αγορανομίας στη μικρή πόλη Σίντι Μπουζέιντ, η Χάμντι κατηγορήθηκε ότι ταπεινώσε έναν υπαίθριο πωλητή, του οποίου η αυτοπυρπόληση προκάλεσε πανεθνικές διαδηλώσεις στην Τυνησία, οι οποίες με τη σειρά τους πυροδότησαν τις λαϊκές επαναστάσεις στη Βόρεια Αφρική και τη Μέση Ανατολή, που έμειναν γνωστές ως η «Αραβική Άνοιξη».

Τέσσερις εβδομάδες νωρίτερα, στις 17 Δεκεμβρίου 2010, η Φάιντα Χάμντι επιθεωρούσε τη λαχαναγορά της πόλης της. Το Σίντι Μπουζέιντ είναι μια από εκείνες τις μικρές επαρχιακές πόλεις της Τυνησίας τις οποίες αγνοούσαν τόσο οι τουρίστες όσο και η κυβέρνηση. Η σαραντάρα Χάμντι, η οποία φορούσε επίσημη μπλε στολή με επωμίδες και γαλόνια, που σηματοδοτούσαν την εξουσία την οποία διέθετε, συνοδευόταν από δύο άνδρες συναδέλφους της. Οι περισσότεροι από τους παράνομους μικροπωλητές το έβαλαν στα πόδια μόλις την είδαν να πλησιάζει, αλλά ο Μωχάμεντ Μπουαζίζι, ένας εικοσιεξάχρονος υπαίθριος πωλητής, αρνήθηκε να μετακινηθεί. Η Χάμντι γνώριζε τον Μπουαζίζι και τον είχε προειδοποιήσει ήδη να μην πουλά χωρίς άδεια φρούτα κοντά στην αγορά. Στις 17 Δεκεμβρίου ο Μπουαζίζι παρέμεινε στη θέση του και κατηγορήσε τους υπευθύνους της αγορανομίας για παρενόχληση και διαφθορά. Η λογομαχία μετατράπηκε σε άγριο καβγά, με τον Μπουαζίζι να υπερασπίζεται το καρτσάκι του και τους αγορανόμους να κατάσχουν τα εμπορεύματα του νεαρού.

Οι γνώμες δίστανται ως προς το τι ακριβώς συνέβη στη μοιραία συμπλοκή ανάμεσα στους αγορανόμους και στον Μωχάμεντ Μπουαζίζι. Οι φίλοι και η οικογένεια του νεαρού πωλητή επέμειναν ότι η Φάιντα Χάμντι προσέβαλε και χαστούκισε τον Μωχάμεντ Μπουαζίζι –«μεγάλη προσβολή στις κοινωνίες της

Μέσης Ανατολής»— πριν δώσει εντολή στους συναδέλφους της να κατάσχουν τα φρούτα και τη ζυγαριά του. Η Φάιντα Χάμντι αρνήθηκε ότι κτύπησε τον υπαίθριο πωλητή, ισχυριζόμενη ότι «ο Μπουαζίζι μάς επιτέθηκε και έκοψε το δάχτυλό μου» όταν οι αγορανόμοι προσπάθησαν να κατάσχουν τα εμπορεύματά του. Οι λεπτομέρειες έχουν σημασία, επειδή η αντίδραση του Μπουαζίζι ήταν τόσο ακραία ώστε τόσο οι φίλοι του όσο και άγνωστοι προσπαθούν ακόμη να εξηγήσουν τις επόμενες ενέργειές του.¹

Μετά τον διαπληκτισμό με τους αγορανόμους ο Μωχάμεντ Μπουαζίζι αποχώρησε εξοργισμένος. Ο Μπουαζίζι αναζήτησε αμέσως δικαιοσύνη αρχικά στον δήμο του Σίντι Μπουζέιντ, αλλά αντί να ακούσουν με συμπάθεια τα παράπονά του, ο Μπουαζίζι υπέστη την ταπείνωση ενός ακόμη ξυλοδαρμού. Στη συνέχεια πήγε στο γραφείο του κυβερνήτη, ο οποίος αρνήθηκε να τον δεχτεί. Τότε ο Μπουαζίζι κατέρρευσε ψυχολογικά. Η αδελφή του, Μπάσμα Μπουαζίζι, εξηγούσε: «Όλα όσα βίωσε ο αδελφός μου, από την κατάσχεση του καρτσιού με τα φρούτα του μέχρι τις προσβολές και να τον χαστουκίσει μια γυναίκα... αρκούσαν για να χάσει τα λογικά του, ιδίως όταν όλοι οι δημοτικοί αξιωματούχοι αρνήθηκαν να τον συναντήσουν και δεν μπορούσε να παραπονεθεί πουθενά για αυτή την κακομεταχείρισή του».

Ήταν πια μεσημέρι και οι δρόμοι γύρω από το γραφείο του κυβερνήτη είχαν κατακλυστεί από κατοίκους της πόλης όταν ο Μωχάμεντ Μπουαζίζι περιέλουσε τα ρούχα του με διαλυτικό χρώματος και αυτοπυρπολήθηκε. Οι παριστάμενοι φωτογράφισαν τη φρικτή σκηνή, ενώ άλλοι έτρεξαν να σβήσουν τις φλόγες, που είχαν προκαλέσει εγκαύματα στο ενενήντα τοις εκατό του σώματος του Μπουαζίζι. Ο Μπουαζίζι, που είχε χάσει τις αισθήσεις του, μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο της γειτονικής πόλης Μπεν Αρούς.

Η απεγνωσμένη πράξη του Μπουαζίζι άφησε εμβρόντητους τους κατοίκους του Σίντι Μπουζέιντ, οι οποίοι συμμερίζονταν το αίσθημα αδικίας του Μπουαζίζι ότι η κυβέρνηση δρούσε εναντίον του απλού λαού στον αγώνα του να τα βγάλει πέρα. Το ίδιο απόγευμα μερικοί φίλοι και συγγενείς του Μπουαζίζι οργάνωσαν αυτοσχέδια διαδήλωση έξω από το γραφείο του κυβερνήτη, εκεί όπου ο Μωχάμεντ Μπουαζίζι είχε αυτοπυρποληθεί. Πετούσαν νομίσματα στις μεταλλικές πύλες φωνάζοντας: «Ορίστε η δωροδοκία σας!» Η αστυνομία διέλυσε με κλομπ το αγριεμένο πλήθος, αλλά την επόμενη ημέρα συγκεντρώθηκαν περισσότεροι διαδηλωτές. Τη δεύτερη μέρα η αστυνομία χρησιμοποίησε δακρυγόνα και πυροβόλησε εναντίον του πλήθους. Δύο διαδηλωτές υπέκυψαν στα τραύματά τους από τις σφαίρες της αστυνομίας. Η κατάσταση του Μωχάμεντ Μπουαζίζι επιδεινώθηκε.

Η είδηση για τις διαδηλώσεις στο Σίντι Μπουζέιντ έφθασε στην Τύνιδα, την πρωτεύουσα της χώρας, όπου ένας ανήσυχος πληθυσμός νεαρών πτυχιούχων πανεπιστημίου, επιστημόνων ελεύθερων επαγγελματιών και μορφωμένων

ανέργων διέδωσε με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης το νέο για το μαρτύριο του Μπουαζίζι. Αυτοί οι νέοι οικειοποιήθηκαν τον Μπουαζίζι ως δικό τους ισχυριζόμενοι ανακριβώς ότι ο Μπουαζίζι ήταν άνεργος πτυχιούχος πανεπιστημίου (μολονότι ο Μπουαζίζι δεν ολοκλήρωσε ποτέ τις πανεπιστημιακές σπουδές του, βοήθησε οικονομικά τις αδελφές του για να πάνε στο πανεπιστήμιο), ο οποίος κατέληξε να πουλά λαχανικά για να εξασφαλίζει τα προς το ζην. Δημιούργησαν μια ομάδα στο Facebook και η ιστορία έγινε ευρύτατα γνωστή. Ένας δημοσιογράφος ο οποίος εργαζόταν για τον αραβικό δορυφορικό σταθμό Αλ Τζαζίρα μετέδωσε την ιστορία. Ο ελεγχόμενος από το κράτος Τύπος της Τυνησίας δεν μετέδωσε την είδηση για την αναταραχή στο Σίντι Μπουζέιντ, αλλά τη μετέδωσε ο σταθμός Αλ Τζαζίρα. Η ιστορία των μη προνομιούχων του Σίντι Μπουζέιντ οι οποίοι αγωνίζονταν για τα δικαιώματά τους εναντίον της διαφθοράς και των καταχρήσεων της εξουσίας άρχισε να μεταδίδεται στη διάρκεια της νύχτας μέσω αυτού του δορυφορικού καναλιού φθάνοντας στο διεθνές αραβικό κοινό.

Η αυτοπυρπόληση του Μωχάμεντ Μπουαζίζι κινητοποίησε την κοινή γνώμη εναντίον όλων των αρνητικών πραγμάτων στην Τυνησία υπό την εξουσία του Προέδρου Ζιν Ελ Αμπιντίν Μπεν Άλι, όπως η διαφθορά, τα περιστατικά κατάχρησης εξουσίας, η αδιαφορία για τα δεινά των απλών ανδρών και γυναικών και μια οικονομία η οποία δεν παρείχε ευκαιρίες στους νέους. Το τυνησιακό κίνημα διαμαρτυρίας συνεπήρε τους εξοικειωμένους με αυτά τα προβλήματα πολίτες όλου του αραβικού κόσμου, οι οποίοι παρακολουθούσαν από την τηλεόραση τις εξελίξεις. Ύστερα από είκοσι τρία χρόνια στην εξουσία ο Μπεν Άλι δεν μπορούσε να προσφέρει καμία λύση. Οι διαδηλώσεις εξαπλώθηκαν από το Σίντι Μπουζέιντ σε άλλες φτωχές πόλεις της ενδοχώρας –στο Κασράν, στην Τάλα, στο Μένζελ Μπουζαγιάν– προτού ξεσπάσουν στην ίδια την Τύνιδα.

Η κλιμακούμενη ένταση στις πόλεις της Τυνησίας εξανάγκασε τον Μπεν Άλι να αντιδράσει. Στις 28 Δεκεμβρίου, έντεκα ημέρες μετά την αυτοπυρπόληση του Μπουαζίζι, ο Πρόεδρος της Τυνησίας επισκέφτηκε τον ετοιμοθάνατο άνδρα στο νοσοκομείο. Τα ελεγχόμενα από το κράτος μέσα ενημέρωσης, που είχαν υποβαθμίσει την κάλυψη των διαδηλώσεων σε εθνική κλίμακα, πρόβαλαν στη ζώνη υψηλής θεαματικότητας της τηλεόρασης την επίσκεψη του Προέδρου με σκηνές οι οποίες έδειχναν τον Μπεν Άλι να συζητά γεμάτος έγνοια για τον αυτοπυρπολημένο με τους γιατρούς οι οποίοι φρόντιζαν τον αναίσθητο Μπουαζίζι, του οποίου το καμένο σώμα ήταν καλυμμένο με γάζες, ενώ οι εφημερίδες γέμισαν με τις αντίστοιχες φωτογραφίες. Ο Μπεν Άλι προσκάλεσε την οικογένεια του Μπουαζίζι στο Προεδρικό Μέγαρο και της υποσχέθηκε ότι θα έκανε ό,τι μπορούσε για να τον σώσει. Έδωσε επίσης εντολή να συλληφθεί η Φάιντα Χάμντι, η υπεύθυνη της αγορανομίας, η οποία κατηγορήθηκε για το χαστούκι που προκάλεσε την αυτοπυρπόληση του Μωχάμεντ Μπουαζίζι.

Στις 4 Ιανουαρίου 2011 ο Μωχάμεντ Μπουαζίζι υπέκυψε στα εγκαύματά

του. Οι Τυνησιοί διαδηλωτές ανακήρυξαν τον πωλητή του δρόμου μάρτυρα και η επιθεωρήτρια της αγορανομίας έγινε ο αποδιοπομπαίος τράγος του καθεστώτος του Μπεν Αλι. Την έκλεισαν στη φυλακή της Γκάφσα μαζί με κρατούμενες για ποινικά αδικήματα, και επειδή η κοινή γνώμη την κατηγορούσε ευρέως για τον ρόλο της στον θάνατο του Μπουαζίζι, οι δικηγόροι αρνούσαν να την εκπροσωπήσουν. Η Χάμντι απέκρυψε από τις συγκρατούμενές της την πραγματική ταυτότητά της και ισχυρίστηκε ότι ήταν δασκάλα η οποία προφυλακίστηκε «επειδή χαστούκισε ένα μικρό αγόρι». «Φοβόμουν να τους πω την αλήθεια», παραδέχτηκε αργότερα.²

Τις πρώτες δύο εβδομάδες του Ιανουαρίου οι διαδηλώσεις εξαπλώθηκαν σε όλες τις μεγάλες πόλεις της Τυνησίας. Η αστυνομία απάντησε ασκώντας βία, με αποτέλεσμα διακόσιους νεκρούς και εκατοντάδες τραυματίες. Όμως ο επαγγελματικός στρατός της χώρας αρνήθηκε να επέμβει για λογαριασμό του καθεστώτος του Μπεν Αλι. Όταν ο Μπεν Αλι συνειδητοποίησε ότι είχε χάσει την αφοσίωση του στρατού και ότι καμιά παραχώρηση δεν θα κατεύναζε τους διαδηλωτές, παραιτήθηκε στις 14 Ιανουαρίου 2011 και αναζήτησε καταφύγιο στη Σαουδική Αραβία συγκλονίζοντας με αυτή την ενέργειά του το έθνος και ολόκληρο τον αραβικό κόσμο. Η Φάιντα Χάμντι παρακολουθούσε μαζί με τις άλλες κρατούμενες τα εντυπωσιακά γεγονότα στην τηλεόραση. Ο λαός της Τυνησίας είχε πετύχει κάτι που έμοιαζε ακατόρθωτο. Με τις κινητοποιήσεις του είχε ανατρέψει έναν από τους πιο εδραιωμένους δικτάτορες του αραβικού κόσμου.

Η τυνησιακή επανάσταση είχε αντίκτυπο σε όλο τον αραβικό κόσμο. Πρόεδροι και βασιλείς παρακολουθούσαν με ανησυχία τους πολίτες της Τυνησίας να ανατρέπουν με τη δράση τους έναν ομόλογό τους. Ο Μπεν Αλί δεν ήταν ο μοναδικός «ισόβιος Πρόεδρος». Ο δικτάτορας της Λιβύης Μουαμάρ αλ-Καττάφι ήταν στην εξουσία από το 1969, ο Πρόεδρος της Υεμένης Αλί Αμπντάλλα Σάλεχ από το 1978 και ο Αιγύπτιος Πρόεδρος Χούσι Μουμπάρακ από το 1981, και όλοι τους προετοίμαζαν κάποιο γιο τους για να τους διαδεχτεί. Η Συρία, υπό την ηγεσία της οικογένειας Άσαντ από τον Νοέμβριο του 1970, ήταν η πρώτη αραβική αβασίλευτη δημοκρατία η οποία πραγματοποίησε επιτυχώς τη δυναστική διαδοχή με την ανάδειξη του Μπασάρ αλ-Άσαντ στην προεδρία μετά τον θάνατο του πατέρα του, Χαφίζ αλ-Άσαντ, το 2000. Αναλυτές σε όλη την περιοχή εκτιμούσαν ότι, αν ένας τόσο εδραιωμένος δικτάτορας ανατράπηκε στην Τυνησία, το ίδιο θα μπορούσε να συμβεί και αλλού.³

Οι λαοί που ζούσαν υπό αυταρχικά καθεστώτα σε όλο τον αραβικό κόσμο βίωναν, όπως και ο λαός της Τυνησίας, την καταπίεση και αισθήματα απογοήτευσης. Χρόνια πριν από την «Αραβική Άνοιξη» ο μακαρίτης Σαμίρ Κασίρ, Λιβανέζος δημοσιογράφος ο οποίος δολοφονήθηκε τον Ιούνιο του 2005, είχε διαγνώσει μια «αραβική δυσφορία». «Στις μέρες μας δεν είναι ευχάριστο να εί-

σαι Άραβας», παρατηρούσε. «Μερικοί αισθάνονται καταδιωκόμενοι, άλλοι μισούν τον εαυτό τους. Μια βαθιά ανησυχία είχε διαποτίσει τον αραβικό κόσμο». Η ανησυχία είχε ριζώσει σε όλα τα στρώματα της κοινωνίας και είχε εξαπλωθεί σε όλο τον αραβικό κόσμο πριν από την επαναστατική έκρηξη του 2011.⁴

Οι Αιγύπτιοι πολίτες κινητοποιούνταν για να πετύχουν την αλλαγή χρόνια πριν από το ξέσπασμα των επαναστάσεων της «Αραβικής Άνοιξης». Το 2004 μια ομάδα ακτιβιστών δημιούργησε το Αιγυπτιακό Κίνημα για την Αλλαγή, γνωστότερο ως Κιφάγια (που σημαίνει «Αρκετά!»), για να διαμαρτυρηθεί για τη μακρά παραμονή του Μουμπάρακ στην εξουσία και για την προσπάθεια του τελευταίου να εξασφαλίσει τη διαδοχή του γιου του, Γκαμάλ, στην προεδρία. Επίσης το 2004 ο Άιμαν Νουρ, ανεξάρτητος βουλευτής, ίδρυσε το κόμμα Γαντ (Αύριο). Η τόλμη του Νουρ να θέσει υποψηφιότητα σε αντιπαράθεση με τον Μουμπάρακ στις προεδρικές εκλογές του 2005 αιχμαλώτισε τη φαντασία του κοινού, αλλά ο ίδιος πλήρωσε βαρύ τίμημα. Με βάση ένα αβάσιμο κατηγορητήριο καταδικάστηκε για εκλογική απάτη σε φυλάκιση μεγαλύτερη των τριών ετών. Το 2008 νεότεροι αντίπαλοι του καθεστώτος με γνώσεις στη χρήση των υπολογιστών ίδρυσαν το Κίνημα Νεολαίας της 6ης Απριλίου, του οποίου η σελίδα στο Facebook εξέφραζε την υποστήριξή της στα δικαιώματα των εργατών. Στα τέλη του έτους η ομάδα αριθμούσε δεκάδες χιλιάδες συμμετέχοντες, στους οποίους περιλαμβάνονταν πολλοί οι οποίοι δεν είχαν εμπλακεί ποτέ μέχρι τότε σε πολιτικές δραστηριότητες.

Όποια κι αν ήταν η απήχησή τους στη νεότερη γενιά, πριν από το 2011 τα κινήματα βάσης δεν είχαν τη δύναμη να αντιπαρατεθούν επιτυχώς στο καθεστώς του Μουμπάρακ. Τον Δεκέμβριο του 2010 στις βουλευτικές εκλογές το κυβερνών Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα εξασφάλισε πάνω από το ογδόντα τοις εκατό των εδρών στο Κοινοβούλιο, αποτέλεσμα που θεωρήθηκε ευρέως ότι ήταν προϊόν της μεγαλύτερης εκλογικής νοθείας στην ιστορία της Αιγύπτου. Στον λαό κυριαρχούσε η πεποίθηση ότι ο ηλικιωμένος Μουμπάρακ επιδίωξε με την εκλογική νοθεία να εξασφαλίσει ένα εντελώς πειθήνιο Κοινοβούλιο προκειμένου να ανοίξει τον δρόμο για τη διαδοχή του από τον Γκαμάλ. Απογοητευμένοι, οι περισσότεροι Αιγύπτιοι είχαν επιλέξει να μοιχοκοιτάρουν τις εκλογές για να αποστερήσουν από το νέο νομοθετικό σώμα οποιοδήποτε επίχρισμα λαϊκής εντολής. Όμως μέσα σε δύο μήνες από την εκλογική αναμέτρηση οι Αιγύπτιοι πέρασαν από το μοιχοκοτάζ των εκλογών στη δράση για την πτώση του καθεστώτος Μουμπάρακ.

Εμπνεόμενοι από το παράδειγμα της Τυνησίας, στις 25 Ιανουαρίου 2011 Αιγύπτιοι ακτιβιστές οργάνωσαν μαζική διαδήλωση στην πλατεία Ταχρίρ στο κέντρο του Καΐρου. Ο αριθμός των διαδηλωτών που συγκεντρώθηκαν στην πλατεία ήταν πρωτοφανής φθάνοντας τις δεκάδες χιλιάδες. Ένα κύμα διαμαρτυρίας, το οποίο έμεινε γνωστό ως το Κίνημα της 25ης Ιανουαρίου, σάρωσε

όλες τις μεγάλες πόλεις της Αιγύπτου, την Αλεξάνδρεια, το Σουέζ, την Ισμαηλία, τη Μανσούρα, την περιοχή του Δέλτα του Νείλου και την Άνω Αίγυπτο, παραλύοντας τη χώρα.

Για δεκαοκτώ ημέρες όλος ο κόσμος παρακολουθούσε καθηλωμένος το μεταρρυθμιστικό κίνημα της Αιγύπτου να αμφισβητεί το καθεστώς του Μουμπάρακ και τελικά να νικά. Η κυβέρνηση κατέφυγε σε βρόμικες τακτικές. Απελευθέρωσε φυλακισμένους για να προκαλέσουν φόβο και αναταραχή. Αστυνομικοί με πολιτικά έκαναν επιθέσεις εναντίον των διαδηλωτών στην πλατεία Ταχρίρ παριστάνοντας πως διαδήλωναν υπέρ του Μουμπάρακ. Οι άνδρες του Προέδρου προέβαιναν σε επιθέσεις εναντίον των διαδηλωτών καβάλα σε άλογα και καμήλες, για να προσδώσουν πιο επιβλητικό χαρακτήρα στις εφόδους τους. Στη διάρκεια των διαδηλώσεων σκοτώθηκαν πάνω από οκτακόσιοι διαδηλωτές και τραυματίστηκαν χιλιάδες. Όμως οι διαδηλωτές αντιμετώπισαν με αποφασιστικότητα όλες τις προσπάθειες του καθεστώτος Μουμπάρακ να τους εκφοβίσει, και ο αριθμός τους αυξανόταν συνεχώς. Όλη αυτή την περίοδο ο αιγυπτιακός στρατός αρνούταν να υποστηρίξει την κυβέρνηση και δήλωνε ότι οι απαιτήσεις των διαδηλωτών ήταν νόμιμες.

Όπως ο Μπεν Άλι πριν από αυτόν, ο Μουμπάρακ συνειδητοποίησε ότι δεν μπορούσε να παραμείνει στη θέση του χωρίς την υποστήριξη των ενόπλων δυνάμεων. Το γεγονός ότι ο ίδιος ο Μουμπάρακ ήταν πρώην πτέραρχος καθιστούσε ακόμη πιο απροσδόκητη την επιφυλακτική στάση των ενόπλων δυνάμεων. Στις 11 Φεβρουαρίου 2011 ο Αιγύπτιος Πρόεδρος παραιτήθηκε προκαλώντας ενθουσιασμό στην πλατεία Ταχρίρ και πανεθνικούς εορτασμούς. Έπειτα από σχεδόν τριάντα χρόνια στην εξουσία ο Χούσνι Μουμπάρακ έμοιαζε να είναι ακλόνητος από τη θέση του. Η πτώση του επιβεβαίωσε ότι οι αραβικές επαναστάσεις του 2011 θα εξαπλώνονταν από την Τυνησία και την Αίγυπτο σε όλο τον αραβικό κόσμο.

Στις 15 Φεβρουαρίου ξέσπασαν διαδηλώσεις στη Βεγγάζη σηματοδοτώντας την απαρχή της λιβυκής επανάστασης εναντίον της επί σαράντα ένα έτη δικτατορίας του Μουαμάρ αλ-Καντάφι. Τον ίδιο μήνα διαδηλωτές συγκεντρώθηκαν στη Σανάα, στο Άντεν και στην Ταϊζ ζητώντας την πτώση του δικτάτορα της Υεμένης Αλί Αμπντάλλα Σάλεχ. Στις 14 Φεβρουαρίου διαδηλωτές συγκεντρώθηκαν στον κυκλικό κόμβο του Μαργαριταριού στη Μανάμα μεταφέροντας την «Αραβική Άνοιξη» στο Μπαχρέιν. Τον Μάρτιο ειρηνικές διαδηλώσεις στην πόλη Ντάρα της νότιας Συρίας αντιμετώπισαν τη βίαιη καταστολή του στυγνού καθεστώτος του Προέδρου Μπασάρ αλ-Άσαντ, γεγονότα που ήταν η αρχή του πιο τραγικού κεφαλαίου της «Αραβικής Άνοιξης».

Όταν η Φάιντα Χάμντι βγήκε από τη φυλακή, η Τυνησία και ο αραβικός κόσμος γενικότερα είχαν αλλάξει δραματικά. Η Χάμντι βρήκε τελικά δικηγόρο, μια οικογενειακή φίλη, και απαλλάχθηκε για όλες τις κατηγορίες σε μία και μο-

ναδική συνεδρίαση του δικαστηρίου στις 19 Απριλίου 2011. Η απελευθέρωσή της συνέβη σε μια στιγμή που η Τυνησία απομακρυνόταν από τα τραγικά γεγονότα του θανάτου του Μωχάμεντ Μπουαζίζι και ετοιμαζόταν να αντιμετωπίσει τις ελπίδες και τις προκλήσεις μιας νέας πολιτικής περιόδου μετά την πτώση του καθεστώτος του Μπεν Άλι. Η Χάμντι επέστρεψε στο Σίντι Μπουζέιντ για να εργαστεί για τον δήμο, αν και δεν περιπολούσε πλέον στις αγορές. Αντί για στολή και πηλίκιο, ήταν ντυμένη με πολιτικά και κάλυπτε το κεφάλι με την ισλαμική μαντίλα. Με τη νέα ενδυμασία της, η Χάμντι προσωποποιούσε έναν αραβικό κόσμο ο οποίος είχε μετασχηματιστεί από μια στρατιωτική απολυταρχία σε ένα νέο πείραμα ισλαμικής δημοκρατίας.⁵

Οι αραβικές επαναστάσεις του 2011 αιφνιδίασαν όλο τον κόσμο. Ύστερα από δεκαετίες σταθερότητας υπό την εξουσία αυταρχικών ηγετών έμοιαζε να αρχίζει μια περίοδος ταχείας και δραματικής αλλαγής σε όλα τα κράτη του αραβικού κόσμου. Ήταν σαν να συντελούνταν μια τεκτονική αλλαγή στο πολιτικό σκηνικό του αραβικού κόσμου. Όταν κάποιος έρχεται αντιμέτωπος με ένα αβέβαιο μέλλον, δεν υπάρχει καλύτερος οδηγός από το παρελθόν, απλή αλήθεια η οποία συχνά διαφεύγει την προσοχή των πολιτικών αναλυτών. Πολύ συχνά στη Δύση παραβλέπουμε τη σύγχρονη αξία της Ιστορίας. Όπως έχει γράψει ο πολιτικός σχολιαστής Τζωρτζ Γουίλ: «Όταν οι Αμερικανοί λένε για κάτι ότι “αυτό είναι ιστορία”, εννοούν ότι είναι άσχετο».⁶ Τίποτα δεν μπορεί να είναι πιο ανακριβές. Οι διαμορφωτές της πολιτικής και οι διανοούμενοι στη Δύση πρέπει να δίνουν μεγαλύτερη σημασία στην Ιστορία, αν θέλουν να κατανοήσουν τις ρίζες της «Αραβικής Άνοιξης» και να αντιμετωπίσουν τις τρομερές προκλήσεις τις οποίες αντιμετωπίζει ο αραβικός κόσμος μετά το 2011.

Στη σύγχρονη εποχή οι αραβικοί λαοί αντιμετώπισαν μεγάλες προκλήσεις τόσο εσωτερικές όσο και εξωτερικές. Επιδίωκαν να απαλλαγούν από την κυριαρχία ξένων δυνάμεων και πίεζαν για μεταρρυθμίσεις οι οποίες θα καθιστούσαν τις κυβερνήσεις τους λιγότερο αυταρχικές και περισσότερο υπόλογες στους πολίτες τους. Αυτά είναι τα σημαντικά ζητήματα της σύγχρονης αραβικής ιστορίας και αυτά καθόρισαν τη συγγραφή του ανά χείρας βιβλίου.

Οι Άραβες είναι εξαιρετικά περήφανοι για την ιστορία τους, ιδίως για τους πρώτους πέντε αιώνες μετά την εμφάνιση του ισλάμ, δηλαδή από τον 7ο μέχρι τον 12ο αιώνα. Ήταν η περίοδος των μεγάλων ισλαμικών αυτοκρατοριών, οι οποίες κυριαρχούσαν στις διεθνείς υποθέσεις, με έδρα τη Δαμασκό, τη Βαγδάτη, το Κάιρο και την Κόρδοβα. Θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι οι πρώτοι ισλαμικοί αιώνες καθόρισαν τους Άραβες ως έναν λαό ο οποίος μιλούσε την ίδια γλώσσα (τα αραβικά), είχε κοινή εθνοτική καταγωγή από τις φυλές της Αραβικής Χερσονήσου και, στο μεγαλύτερο μέρος του, κοινή πίστη στο σουνιτικό ισλάμ. Όλοι οι Άραβες θεωρούν ότι η πρώτη ισλαμική περίοδος εί-

να μια παρελθούσα εποχή κατά την οποία οι Άραβες ήταν η κυρίαρχη δύναμη στον κόσμο. Όμως για τους ισλαμιστές αυτό σημαίνει ότι οι Άραβες γνώρισαν τη μέγιστη ακμή τους όταν ακολουθούσαν με μεγαλύτερη αφοσίωση τη μουσουλμανική πίστη τους.

Από τα τέλη του 11ου αιώνα ξένοι εισβολείς άρχισαν να επιφέρουν καταστροφές στα ισλαμικά εδάφη. Το 1099 οι Σταυροφόροι κατέλαβαν την Ιερουσαλήμ έπειτα από μια αιματηρή πολιορκία εγκαινιάζοντας δύο αιώνες ξένης κυριαρχίας των βασιλείων των Σταυροφόρων. Το 1258 οι Μογγόλοι διαγούμισαν τη Βαγδάτη, την έδρα του χαλιφάτου των Αββασιδών, και ο Τίγρης βάφτηκε κόκκινος από το αίμα των κατοίκων της. Το 1492 η Καθολική Ανακατάληψη εκδίωξε τους τελευταίους μουσουλμάνους από την Ιβηρική Χερσόνησο. Όμως το Κάιρο παρέμενε ακόμη έδρα ισλαμικής ισχύος υπό το σουλτανάτο των Μαμελούκων (1250-1517), το οποίο κυβερνούσε τις περιοχές που στη σύγχρονη εποχή αντιστοιχούν στην Αίγυπτο, στη Συρία, στον Λίβανο, στο Ισραήλ, στην Παλαιστίνη, στην Ιορδανία και στις επαρχίες της Σαουδικής Αραβίας στην Ερυθρά Θάλασσα.

Μόνο μετά τις οθωμανικές κατακτήσεις του 16ου αιώνα οι Άραβες βρέθηκαν υπό την εξουσία μιας ξένης πρωτεύουσας. Μετά την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης, της βυζαντινής πρωτεύουσας, από τον Μωάμεθ τον Πορθητή το 1453, οι Οθωμανοί Τούρκοι κυβερνούσαν τη διαρκώς επεκτεινόμενη αυτοκρατορία τους έχοντας ως πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη την οποία μετονόμασαν σε Ιστανμπούλ. Η Ιστανμπούλ, η οποία εκτείνεται και στις δύο πλευρές των Στενών του Βοσπόρου, γεφυρώνει την Ευρώπη και την Ασία. Αν και έδρα μιας σουνιτικής μουσουλμανικής αυτοκρατορίας, η οθωμανική Ιστανμπούλ ήταν μακριά από τα αραβικά εδάφη απέχοντας 1.500 χιλιόμετρα από τη Δαμασκό, 2.200 χιλιόμετρα από τη Βαγδάτη και 3.800 χιλιόμετρα διά ξηράς από το Κάιρο. Επιπλέον η διοικητική γλώσσα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ήταν η τουρκική και όχι η αραβική. Οι Άραβες εισήλθαν στη νέα εποχή ακολουθώντας τους κανόνες άλλων.

Οι Οθωμανοί κυβερνούσαν τους Άραβες κατά τους τέσσερις από τους πέντε προηγούμενους αιώνες. Όλο αυτό το διάστημα η αυτοκρατορία άλλαζε και μαζί της άλλαζαν και οι κανόνες. Τον πρώτο αιώνα μετά την οθωμανική κατάκτηση οι κανόνες των Οθωμανών δεν ήταν ιδιαίτερος απαιτητικοί. Οι Οθωμανοί απαιτούσαν από τους Άραβες να αναγνωρίζουν την εξουσία του σουλτάνου και να σέβονται τόσο τους δικούς του νόμους όσο και τους νόμους του Θεού (τη σαρία ή ισλαμικό δίκαιο). Οι μη μουσουλμανικές μειονότητες μπορούσαν να οργανώσουν τις υποθέσεις τους έχοντας τη δική τους κοινοτική ηγεσία και τους δικούς τους θρησκευτικούς νόμους, με αντάλλαγμα την καταβολή ενός κεφαλικού φόρου στο κράτος. Σε γενικές γραμμές, οι περισσότεροι Άραβες έμοιαζαν να αποδέχονται τη θέση τους στην κυρίαρχη

παγκόσμια αυτοκρατορία της εποχής ως μουσουλμάνοι σε μια μεγάλη μουσουλμανική αυτοκρατορία.

Τον 18ο αιώνα οι κανόνες άλλαξαν σε σημαντικό βαθμό. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία είχε φθάσει στο απόγειο της ακμής της στη διάρκεια του 17ου αιώνα, αλλά το 1699 υπέστη την πρώτη απώλεια εδαφών –της Κροατίας, της Ουγγαρίας, της Τρανσυλβανίας και της Ποδολίας στην Ουκρανία– προς όφελος των Ευρωπαίων αντιπάλων της. Η αυτοκρατορία, η οποία αντιμετώπιζε έλλειψη χρημάτων, άρχισε να δημοπρατεί τόσο κρατικά αξιώματα όσο και επαρχιακές αγροτικές ιδιοκτησίες ως φορολογούμενα αγροκτήματα προκειμένου να εξασφαλίζει έσοδα. Αυτό έδωσε τη δυνατότητα σε ισχυρούς άνδρες σε απόμακρες επαρχίες να θέσουν υπό τον έλεγχό τους μεγάλες εκτάσεις, γεγονός που τους επέτρεψε να συγκεντρώσουν επαρκή πλούτο και ισχύ για να αμφισβητήσουν την εξουσία της οθωμανικής κυβέρνησης. Το δεύτερο ήμισυ του 18ου αιώνα διάφοροι τοπικοί ηγέτες αποτέλεσαν σημαντική απειλή για την οθωμανική εξουσία στην Αίγυπτο, στην Παλαιστίνη, στον Λίβανο, στη Συρία, στο Ιράκ και στην Αραβική Χερσόνησο.

Τον 19ο αιώνα οι Οθωμανοί εγκαινίασαν μια περίοδο μεγάλων μεταρρυθμίσεων για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις που είχαν εμφανιστεί στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας και για να αποκρούσουν τις απειλές των Ευρωπαίων γειτόνων τους. Αυτή η περίοδος των μεταρρυθμίσεων οδήγησε σε ένα νέο σύνολο κανόνων, οι οποίοι εξέφραζαν καινοφανείς ιδέες, όπως η έννοια του πολίτη, εισηγμένες από την Ευρώπη. Οι οθωμανικές μεταρρυθμίσεις επιχείρησαν να καθιερώσουν την πλήρη ισότητα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων για όλους τους Οθωμανούς υπηκόους, τόσο τους Τούρκους όσο και τους Άραβες, σε τομείς όπως η διοίκηση, η υπηρεσία στον στρατό και οι φόροι. Προωθούσαν μια νέα ταυτότητα, τον οθωμανισμό, ο οποίος επιδίωκε να υπερβεί τις ποικίλες εθνοτικές και θρησκευτικές διαιρέσεις που υπήρχαν στην οθωμανική κοινωνία. Οι μεταρρυθμίσεις δεν κατόρθωσαν να προστατέψουν τους Οθωμανούς από την ευρωπαϊκή διείσδυση, αλλά επέτρεψαν στην αυτοκρατορία να ενισχύσει τη θέση της στις αραβικές επαρχίες, οι οποίες απέκτησαν αυξημένη σημασία, επειδή ο εθνικισμός είχε υπονομεύσει τη θέση των Οθωμανών στα Βαλκάνια.

Όμως οι ίδιες ιδέες οι οποίες ενέπνευσαν τις οθωμανικές μεταρρυθμίσεις οδήγησαν στην άνοδο νέων ιδεών όπως το έθνος και η κοινότητα, οι οποίες προκάλεσαν τη δυσαρέσκεια πολλών στον αραβικό κόσμο για τη θέση την οποία κατείχαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Άρχισαν να τους ενοχλούν οι οθωμανικοί κανόνες που τους θεωρούσαν όλο και περισσότερο υπαίτιους για τη σχετική καθυστέρηση των Αράβων στις αρχές του 20ού αιώνα. Αντιπαράβαλλοντας το μεγαλείο του παρελθόντος με την υποταγή τους στην Οθωμανική Αυτοκρατορία η οποία υποχωρούσε απέναντι στους ισχυρότερους Ευρωπαίους

γείτονές της, πολλοί στον αραβικό κόσμο ζητούσαν μεταρρυθμίσεις στην κοινωνία τους και επιδίωκαν την ανεξαρτησία των Αράβων.

Πολλοί στον αραβικό κόσμο θεώρησαν επίσης ότι η πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1918 με το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου ήταν το κατώφλι για μια νέα εποχή ανεξαρτησίας και εθνικού μεγαλείου. Ήλπιζαν ότι από τις στάχτες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας θα αναβίωνε ένα μεγάλο αραβικό βασίλειο, και η έκκληση του Προέδρου των ΗΠΑ Γούντροου Γουίλσον για εθνική αυτοδιάθεση, όπως αυτή διατυπωνόταν στα διάσημα Δεκατέσσερα Σημεία, ήταν για αυτούς πηγή ενθάρρυνσης. Θα απογοητεύονταν οικτρά όταν θα ανακάλυπταν ότι η νέα παγκόσμια τάξη βασιζόταν μάλλον σε ευρωπαϊκούς παρά σε γουιλσονικούς κανόνες.⁷

Οι Βρετανοί και οι Γάλλοι χρησιμοποίησαν τη συνδιάσκειση ειρήνης του Παρισιού το 1919 για να επιβάλουν το σύγχρονο κρατικό σύστημα στον αραβικό κόσμο, με όλα τα αραβικά εδάφη, εκτός από την κεντρική και τη νότια Αραβική Χερσόνησο, να τίθενται υπό κάποια μορφή αποικιακής εξουσίας. Στη Συρία και στον Λίβανο, που μόλις είχαν απαλλαγεί από την οθωμανική εξουσία, οι Γάλλοι δημιούργησαν στις αποικίες τους μορφές διακυβέρνησης αβασίλευτου καθεστώτος. Αντιθέτως οι Βρετανοί δημιούργησαν στις αραβικές κτήσεις τους στο Ιράκ και στην Υπεριορδανία καθεστώτα με τα γνωρίσματα του μοντέλου συνταγματικής μοναρχίας του Γουέστμινστερ. Η Παλαιστίνη ήταν η εξαίρεση, επειδή η υπόσχεση της Μεγάλης Βρετανίας για τη δημιουργία εβραϊκής εθνικής εστίας στα εδάφη της, η οποία αντιμετώπισε την αντίθεση του γηγενούς πληθυσμού, υπονόμεισε όλες τις προσπάθειες για τη δημιουργία εθνικής κυβέρνησης.

Οι αποικιακές δυνάμεις καθόρισαν σε όλα τα νέα αραβικά κράτη μια εθνική πρωτεύουσα, η οποία θα ήταν η έδρα της κυβέρνησης, και άσκησαν πιέσεις στους κυβερνώντες να συντάξουν Σύνταγμα και να συστήσουν Κοινοβούλιο εκλεγμένο από τον λαό. Τα σύνορα, που σε πολλές περιπτώσεις ήταν εντελώς τεχνητά, αποτέλεσαν αντικείμενο διαπραγμάτευσης, συχνά οξυμένης, ανάμεσα σε γειτονικά κράτη. Πολλοί Άραβες εθνικιστές αντιτάχθηκαν σε αυτά τα μέτρα, επειδή θεώρησαν ότι διαιρούσαν και αποδυνάμωναν τον ενιαίο αραβικό λαό, ο οποίος θα μπορούσε να ανακτήσει τη θέση αξιοσέβαστης παγκόσμιας δύναμης, την οποία δικαιούνταν, μόνο μέσω της ευρύτερης αραβικής ενότητας. Όμως, σύμφωνα με τους ευρωπαϊκούς κανόνες, μόνο αναγνωρισμένα έθνη-κράτη, ανεξάρτητα από την αυτοκρατορική προέλευσή τους, αποτελούσαν αποδεκτούς πολιτικούς παράγοντες.

Μια διαρκής κληρονομιά της αποικιακής περιόδου είναι η αντίθεση ανάμεσα στον εθνικισμό του έθνους-κράτους (για παράδειγμα, στον αιγυπτιακό ή τον ιρακινό εθνικισμό) και στις ιδεολογίες του παναραβικού εθνικισμού. Όταν τις δεκαετίες του '40 και του '50 τα αραβικά κράτη άρχισαν να δια-

σφαλίζουν την ανεξαρτησία τους από την αποικιακή εξουσία, οι μεταξύ τους διαιρέσεις είχαν καταστεί μόνιμες. Το πρόβλημα ήταν ότι οι περισσότεροι Άραβες πολίτες θεωρούσαν ότι οι μικρότεροι εθνικισμοί οι οποίοι βασίζονταν σε αποικιακά κατασκευάσματα δεν είχαν ουσιαστική νομιμοποίηση. Για όλους όσοι ποθούσαν το αραβικό μεγαλείο στον 20ό αιώνα, μόνο ένα ευρύτερο αραβικό εθνικιστικό κίνημα μπορούσε να αποκτήσει την κρίσιμη μάζα και να εξασφαλίσει την ενότητα του σκοπού, στοιχεία απαραίτητα για να ανακτήσουν οι Άραβες τη θέση την οποία δικαιούνταν ανάμεσα στις σύγχρονες δυνάμεις. Η αποικιακή εμπειρία άφησε πίσω της τους Άραβες ως κοινότητα εθνών και όχι ως μία εθνική κοινότητα, και οι Άραβες ήταν απογοητευμένοι με αυτό το αποτέλεσμα.

Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος συνέτριψε την ευρωπαϊκή επιρροή στις παγκόσμιες υποθέσεις. Τα μεταπολεμικά χρόνια ήταν περίοδος διάλυσης της αποικιοκρατίας, καθώς τα κράτη της Ασίας και της Αφρικής εξασφάλισαν την ανεξαρτησία τους από τους αποικιακούς αφέντες τους, συχνά με τη δύναμη των όπλων. Το δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Σοβιετική Ένωση αναδύθηκαν ως οι κυρίαρχες δυνάμεις, και ο μεταξύ ανταγωνισμός τους, ο οποίος έμελλε να μείνει γνωστός ως Ψυχρός Πόλεμος, καθόρισε τη νέα εποχή.

Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η ΕΣΣΔ εισήλθαν σε μια περίοδο σφοδρού ανταγωνισμού για την παγκόσμια κυριαρχία. Καθώς η Μόσχα και η Ουάσιγκτον προσπαθούσαν να εντάξουν τον αραβικό κόσμο η καθεμιά στη δική της σφαίρα επιρροής, η Μέση Ανατολή έγινε ένα από τα πεδία του ανταγωνισμού ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις. Ακόμη και την εποχή της εθνικής ανεξαρτησίας του αραβικού κόσμου κανόνες εξωτερικών δυνάμεων, οι κανόνες του Ψυχρού Πολέμου, περιόριζαν τα περιθώρια ελιγμών των Αράβων για σχεδόν μισό αιώνα (από το 1945 έως το 1990).

Οι κανόνες του Ψυχρού Πολέμου ήταν σαφείς. Μια χώρα μπορούσε να είναι σύμμαχος είτε των ΗΠΑ είτε της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά δεν μπορούσε να έχει καλές σχέσεις και με τις δύο. Ο αραβικός λαός γενικά δεν ενδιαφερόταν ιδιαίτερω για τον αμερικανικό αντικομμουνισμό ή για τον σοβιετικό διαλεκτικό υλισμό. Οι αραβικές κυβερνήσεις προσπάθησαν να ακολουθήσουν έναν ενδιάμεσο δρόμο μέσω του Κινήματος των Αδεσμεύτων αλλά χωρίς κανένα αποτέλεσμα. Τελικά όλα τα κράτη του αραβικού κόσμου αναγκάστηκαν να επιλέξουν πλευρά.

Τα αραβικά κράτη που εισήλθαν στη σοβιετική σφαίρα επιρροής αυτοαποκαλούνταν «προοδευτικά», αλλά οι Δυτικοί τα αποκαλούσαν «ριζοσπαστικά». Σε αυτή την ομάδα περιλαμβάνονταν όλα τα αραβικά κράτη στα οποία το δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα είχαν γίνει επαναστάσεις: η Συρία, η Αίγυπτος,

το Ιράκ, η Αλγερία, η Υεμένη και η Λιβύη. Τα προοδευτικά αραβικά κράτη χαρακτηρίζαν «αντιδραστικά» τα αραβικά κράτη που συντάσσονταν με τη Δύση –στα οποία περιλαμβάνονταν οι φιλελεύθερες αβασίλευτες δημοκρατίες της Τυνησίας και του Λιβάνου και συντηρητικές μοναρχίες, όπως το Μαρόκο, η Ιορδανία, η Σαουδική Αραβία και τα κράτη του Περσικού Κόλπου–, αλλά η Δύση τα θεωρούσε «μετριοπαθή». Το αποτέλεσμα ήταν να διαμορφωθούν σχέσεις πάτρωνα-πελάτη ανάμεσα στις υπερδυνάμεις και στους Άραβες, και στη βάση αυτών των σχέσεων τα αραβικά κράτη εξασφάλιζαν από την αντίστοιχη υπερδύναμη που λειτουργούσε ως πάτρωνάς τους εξοπλισμό για τις ένοπλες δυνάμεις τους και αναπτυξιακή βοήθεια για την οικονομία τους.

Εφόσον υπήρχαν δύο υπερδυνάμεις, το σύστημα διέθετε ασφαλιστικές διευκολύνσεις. Ούτε οι Σοβιετικοί ούτε οι Αμερικανοί μπορούσαν να προχωρήσουν σε μονομερείς ενέργειες στην περιοχή, για να μην προκαλέσουν την εχθρική αντίδραση της άλλης υπερδύναμης. Κυβερνητικοί αξιωματούχοι στην Ουάσιγκτον και τη Μόσχα ζούσαν υπό τον φόβο ενός τρίτου παγκόσμιου πολέμου και εργαζόνταν νυχθημερόν για να εμποδίσουν τη Μέση Ανατολή να πυροδοτήσει μια τέτοια ανάφλεξη. Οι Άραβες ηγέτες έμαθαν επίσης να αξιοποιούν προς όφελός τους τον ανταγωνισμό των δύο υπερδυνάμεων χρησιμοποιώντας την απειλή της αυτομόλησης στην άλλη πλευρά, προκειμένου να εξασφαλίζουν από το κράτος-πάτρωνά τους περισσότερα όπλα ή μεγαλύτερη αναπτυξιακή βοήθεια. Παρ' όλα αυτά, στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου οι Άραβες αντιλήφθηκαν πολύ καλά ότι απείχαν πολύ από τον βαθμό ανεξαρτησίας, την ανάπτυξη και το κύρος, που επιδίωκαν στην αρχή αυτής της περιόδου. Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης ο αραβικός κόσμος εισήλθε με ακόμη λιγότερο ευνοϊκούς όρους σε μια νέα εποχή.

Ο Ψυχρός Πόλεμος έφθασε στο τέλος του λίγο μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου το 1989. Για τον αραβικό κόσμο, η νέα εποχή του μονοπολισμού άρχισε με την εισβολή του Ιράκ στο Κουβέιτ το 1990. Όταν η Σοβιετική Ένωση ψήφισε υπέρ του ψηφίσματος του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, το οποίο ενέκρινε την κήρυξη πολέμου υπό την ηγεσία των ΗΠΑ εναντίον του Ιράκ, που ήταν παραδοσιακός σύμμαχος του Κρεμλίνου, οι βεβαιότητες της ψυχροπολεμικής εποχής έδωσαν τη θέση τους σε μια εποχή απεριόριστης αμερικανικής ισχύος, και πολλοί στην περιοχή φοβούνταν τα χειρότερα.

Στη μεταψυχροπολεμική εποχή οι αμερικανικές πολιτικές για τη Μέση Ανατολή είναι εξαιρετικά αντιφατικές. Από τη δεκαετία του 1990 οι Πρόεδροι των ΗΠΑ ακολουθούν πολύ διαφορετικές μεταξύ τους πολιτικές. Για τον Τζωρτζ Χ. Γ. Μπους, ο οποίος ήταν Πρόεδρος όταν κατέρρευσε η ΕΣΣΔ, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου σηματοδοτούσε την απαρχή μιας νέας παγκόσμιας

τάξης. Υπό την προεδρία του Μπιλ Κλίντον ο διεθνισμός και η ενασχόληση με τις παγκόσμιες υποθέσεις ήταν το σήμα κατατεθέν της πολιτικής των ΗΠΑ. Με την άνοδο των νεοσυντηρητικών στην εξουσία μετά την εκλογή του Τζωρτζ Γ. Μπους το 2000, οι Ηνωμένες Πολιτείες στράφηκαν στις μονομερείς παρεμβάσεις. Την επαύριον των επιθέσεων της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 στις ΗΠΑ η εξωτερική πολιτική την οποία υιοθέτησε η κυβέρνηση Μπους είχε καταστροφικές επιπτώσεις για τις αραβικές χώρες συνολικά, καθώς ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας επικεντρώθηκε στον μουσουλμανικό κόσμο και οι Άραβες θεωρήθηκαν οι βασικοί ύποπτοι. Ο Μπάρακ Ομπάμα επιδίωξε να ανατρέψει πολλές πολιτικές της κυβέρνησης Μπους και να μειώσει τη στρατιωτική παρουσία των ΗΠΑ στην περιοχή, αλλά μέσω αυτής της διαδικασίας μείωσε την αμερικανική επιρροή.

Οι κανόνες της μονοπολικής εποχής της αμερικανικής κυριαρχίας αποδείχθηκαν οι πιο δυσμενείς για τον σύγχρονο αραβικό κόσμο. Καθώς δεν υπήρχε καμιά άλλη δύναμη που να περιορίζει τη δράση των ΗΠΑ, οι αραβικές κυβερνήσεις βρέθηκαν αντιμέτωπες με στρατιωτικές εισβολές και την απειλή της καθεστωτικής αλλαγής. Δεν θα ήταν υπερβολή να χαρακτηρίσουμε την περίοδο μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου ως τη χειρότερη περίοδο στην αραβική ιστορία, περίοδο κατά την οποία η «Αραβική Άνοιξη» υπήρξε ένα σύντομο αλλά τραγικό διάλειμμα. Η άποψη την οποία διατύπωσε το 2004 ο Σαμίρ Κασίρ ότι «στις μέρες μας δεν είναι ευχάριστο να είσαι Άραβας» ισχύει ακόμη περισσότερο σήμερα.

Κατά το μεγαλύτερο μέρος των τελευταίων δύο αιώνων οι Άραβες αγωνίζονταν για να αποκτήσουν την ανεξαρτησία τους από ξένες δυνάμεις. Συγχρόνως προσπαθούσαν να περιορίσουν την απολυταρχική εξουσία των ηγεμόνων τους στο εσωτερικό των χωρών τους. Οι επαναστάσεις της «Αραβικής Άνοιξης» αντιπροσωπεύουν το πιο πρόσφατο κεφάλαιο ενός μακροχρόνιου αγώνα για κυβερνήσεις υπόλογες στους πολίτες και για κράτος δικαίου.

Μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα ο απολυταρχισμός αποτελούσε τον κανόνα στην Ευρώπη και στον μεσογειακό κόσμο. Πριν από τη Γαλλική Επανάσταση του 1789 μόνο η Μεγάλη Βρετανία και η Δημοκρατία της Ολλανδίας είχαν υποτάξει τις εξουσίες του μονάρχη σε ένα εκλεγμένο όργανο. Μετά το 1789 άρχισε να αναπτύσσεται η διαδικασία υιοθέτησης Συντάγματος σε όλη τη Δύση: στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1789, στην Πολωνία και τη Γαλλία το 1791, στη Νορβηγία το 1814 και στο Βέλγιο το 1831. Αναδυόταν μια νέα πολιτική τάξη πραγμάτων, στην οποία ο νόμος περιόριζε τις εξουσίες των κυβερνώντων και οι υπήκοοι ανέρχονταν στην ανώτερη νομικά θέση του πολίτη.

Το πρώτο τέταρτο του 19ου αιώνα οι Άραβες που επισκέπτονταν την Ευ-

ρώπη επέστρεφαν στις χώρες τους εντυπωσιασμένοι από τις καινοτόμες πολιτικές ιδέες τις οποίες είχαν γνωρίσει στο Παρίσι και το Λονδίνο. Μετά την επιστροφή από το Παρίσι το 1831 ο Αιγύπτιος κληρικός Ριφάα αλ-Ταχτάουι μετέφρασε στα αραβικά και τα εβδομήντα τέσσερα άρθρα του γαλλικού Συντάγματος του 1814. Ζώντας υπό την απολυταρχική εξουσία του Αιγύπτιου κυβερνήτη Μωχάμετ Άλυ, ο Ταχτάουι είχε εντυπωσιαστεί από τους περιορισμούς τους οποίους επέβαλλε το γαλλικό Σύνταγμα στον βασιλιά και από την προστασία την οποία παρείχε στους πολίτες. Ο Τυνήσιος μεταρρυθμιστής Χέιρ αλ-Ντιν αλ-Τούνισι, τον οποίο είχαν εμπνεύσει τα γραπτά του Ταχτάουι, υποστήριζε ότι ήταν αναγκαίο να υπάρξει Σύνταγμα που θα περιόριζε την αυθαίρετη εξουσία των Τυνήσιων κυβερνητών. Ίσως δεν είναι τυχαίο που τα πρώτα δύο αραβικά κράτη τα οποία απέκτησαν Σύνταγμα –η Τυνησία το 1861 και η Αίγυπτος το 1882– ήταν τα πρώτα στα οποία ξέσπασαν οι επαναστάσεις της «Αραβικής Άνοιξης».

Το επόμενο κύμα συνταγματικών μεταρρυθμίσεων συνέπεσε με την εισαγωγή της ευρωπαϊκής αποικιακής εξουσίας μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Το αιγυπτιακό Σύνταγμα του 1923, το ιρακινό Σύνταγμα του 1925, το λιβανέζικο Σύνταγμα του 1926 και η συριακή Χάρτα του 1930 εξέφραζαν τον αγώνα των Αράβων για ανεξαρτησία από τις ευρωπαϊκές αποικιακές δυνάμεις στη βάση νόμιμων κυβερνήσεων και κράτους δικαίου. Ενώ στη βάση αυτών των Συνταγμάτων τα αραβικά κράτη απέκτησαν εκλεγμένη πολυκομματική νομοθετική συνέλευση, οι αποικιακές αρχές έκαναν ό,τι μπορούσαν για να υπονομεύσουν την αραβική κυριαρχία. Άμεση συνέπεια αυτού ήταν να δυσφημηστεί στα μάτια της κοινής γνώμης η φιλελεύθερη συνταγματική κυβέρνηση ως προέκταση της ευρωπαϊκής αποικιακής εξουσίας.

Η απόρριψη του αραβικού φιλελευθερισμού ήταν επακόλουθο της ήττας στον πόλεμο για την Παλαιστίνη το 1948, όταν ο στρατός του Ισραήλ κατατρόπωσε τα αραβικά κράτη και εξασφάλισε για το νέο εβραϊκό κράτος το εβδομήντα οκτώ τοις εκατό των εδαφών που αντιστοιχούσαν στην Παλαιστίνη υπό βρετανική Εντολή. Η έλλειψη στρατιωτικής προετοιμασίας αποξένωσε τους Άραβες πατριώτες αξιωματικούς από τους βασιλείς και τους Προέδρους τους, ενώ η ήττα από τις ένοπλες δυνάμεις του νέου κράτους του Ισραήλ, τις οποίες η αραβική προπαγάνδα αντιμετώπιζε υποτιμητικά ως «εβραϊκές συμμορίες», υπονόμωσε την εμπιστοσύνη των πολιτών στις κυβερνήσεις των αραβικών κρατών που είχαν αποκτήσει προσφάτως την ανεξαρτησία τους. Ο αραβικός κόσμος εισήλθε σε μια νέα επαναστατική περίοδο με στρατιωτικά πραξικοπήματα στη Συρία (1949), στην Αίγυπτο (1952), στο Ιράκ (1958), στην Υεμένη (1962) και στη Λιβύη (1969), τα οποία ανέβασαν στην εξουσία αποφασιστικούς άνδρες της δράσης επικεφαλής τεχνοκρατικών κυβερνήσεων. Έντονα εθνικιστικά και θιασώτες του αραβικού εθνικισμού, τα στρατιωτικά καθεστώτα

υπόσχονταν μια νέα εποχή κοινωνικής δικαιοσύνης, οικονομικής ανάπτυξης, στρατιωτικής ισχύος και ανεξαρτησίας από τις εξωτερικές επιρροές. Οι νέοι στρατιωτικοί κυβερνώντες απαιτούσαν σε αντάλλαγμα μόνο την απόλυτη υπακοή των πολιτών τους. Ήταν ένα είδος κοινωνικού συμβολαίου, και για πάνω από μισό αιώνα οι Άραβες πολίτες ανέστειλαν οικειοθελώς τις προσπάθειές τους να περιορίσουν την αυταρχική εξουσία σε αντάλλαγμα για τις υποσχέσεις της κυβέρνησής τους ότι θα ικανοποιούσε τις ανάγκες τους.

Στις αρχές του 21ου αιώνα αυτό το αραβικό κοινωνικό συμβόλαιο διερράγη. Μέχρι το 2000 όλα τα αραβικά κράτη, με εξαίρεση τα πλούσια πετρελαιοπαραγωγά κράτη, είχαν αποδειχτεί ανίκανα να υλοποιήσουν τις υποσχέσεις τους. Όλο και περισσότερο μόνο ένας στενός κύκλος φίλων και μελών των οικογενειών των κυβερνώντων στην περιοχή επωφελούνταν από τις όποιες οικονομικές ευκαιρίες. Οι ανισότητες ανάμεσα στους πλουσίους και τους φτωχούς αυξήθηκαν σε ανησυχητικό βαθμό. Αντί να ανταποκριθούν στα νόμιμα παράπονα των πολιτών τους, τα αραβικά κράτη αντέδρασαν στην αυξανόμενη δυσαρέσκεια με ένταση της καταστολής. Ακόμη χειρότερα, οι ηγέτες αυτών των καταπιεστικών καθεστώτων επιδίωκαν να παραμείνει ο έλεγχος της πολιτικής στην οικογένειά τους μέσω της κληρονομικής διαδοχής, και έτσι ηλικιωμένοι Πρόεδροι προετοιμάζαν τους γιους τους για να τους διαδεχτούν στην εξουσία. Όχι μόνο είχε διαρραγεί το αραβικό κοινωνικό συμβόλαιο, αλλά επιπλέον αυτά τα αποτυχημένα καθεστώτα επιδίωκαν τη διαίωνισή τους.

Το 2011 οι αραβικοί λαοί ξεσηκώθηκαν με λαϊκά κινήματα τα οποία επιδίωκαν και πάλι να επιβάλουν περιορισμούς στους ηγέτες τους. «Οι λαοί δεν θα πρέπει να φοβούνται την κυβέρνησή τους» έγραφε ένα πλακάτ στην κεντρική πλατεία Ταχρίρ του Καΐρου. «Οι κυβερνήσεις θα πρέπει να φοβούνται τον λαό τους». Για μια σύντομη στιγμή οι επαναστάσεις της «Αραβικής Άνοιξης» κατόρθωσαν να κάνουν τους Άραβες κυβερνώντες να φοβούνται τους πολίτες τους. Δυστυχώς αυτή η στιγμή δεν διήρκεσε, καθώς η αντεπανάσταση διαδέχτηκε την επανάσταση και ισχυροί άνδρες επανήλθαν στην εξουσία, με εξαίρεση την Τυνησία, όπου το κίνημα άρχισε τον Δεκέμβριο του 2010 μετά τη μοιραία σύγκρουση ανάμεσα στη Φάιντα Χάμντι και τον Μωχάμεντ Μπουαζίζι. Είναι πολύ νωρίς για να μπορούμε να πούμε αν η εύθραυστη συνταγματική τάξη πραγμάτων η οποία αναδύθηκε σε αυτή τη χώρα θα αποδειχτεί προάγγελος μιας μελλοντικής αραβικής κοινωνικής τάξης πραγμάτων ή μοναδική επιτυχής περίπτωση της «Αραβικής Άνοιξης».

Θα ήταν λάθος να δώσουμε έμφαση στις εντάσεις που καταγράφονται στην αραβική ιστορία εις βάρος όλων των άλλων στοιχείων που καθιστούν τον αραβικό κόσμο τόσο γοητευτικό. Μελετώντας σε όλη τη ζωή μου τη Μέση Ανατολή, η

ιστορία των Αράβων με προσέλκυσε επειδή είναι πλούσια και γεμάτη ποικιλία. Επειδή είχα ζήσει όταν ήμουν παιδί στη Βηρυτό και στο Κάιρο, το ενδιαφέρον μου για τη Μέση Ανατολή με οδήγησε να ακολουθήσω Αραβικές και Τουρκικές Σπουδές στις ΗΠΑ, ώστε να μπορώ να διαβάσω τις πρωτογενείς πηγές της αραβικής ιστορίας. Διαβάζοντας δικαστικά αρχεία και χρονικά, έγγραφα αρχείων και χειρόγραφα, ημερολόγια και αναμνήσεις, εντυπωσιάστηκα με την οικεία και ταυτοχρόνως εξωτική διάσταση της αραβικής ιστορίας.

Μεγάλο μέρος των εμπειριών του αραβικού κόσμου τους τελευταίους πέντε αιώνες αποτελεί κοινή ανθρώπινη εμπειρία σε όλη την υδρόγειο. Στον αραβικό κόσμο συναντούμε όλες τις σημαντικές πλευρές της ανθρώπινης ιστορίας στη σύγχρονη εποχή: τον εθνικισμό, τον ιμπεριαλισμό, την επανάσταση, την εκβιομηχάνιση, τη μετανάστευση από την ύπαιθρο στα αστικά κέντρα, τον αγώνα για τα δικαιώματα των γυναικών. Όμως πολλά άλλα στοιχεία διαφοροποιούν τους Άραβες: η μορφή των πόλεων τους, η μουσική και η ποίησή τους, η ιδιαίτερη θέση την οποία κατέχουν ως ο περιούσιος λαός του ισλάμ (το Κοράνιο υπογραμμίζει τουλάχιστον δέκα φορές ότι η αποκάλυψη του Θεού στην ανθρωπότητα έγινε στην αραβική γλώσσα) και η ιδέα μιας εθνικής κοινότητας, η οποία εκτείνεται από το Μαρόκο μέχρι και πέρα από την Αραβική Χερσόνησο.

Οι Άραβες γοητεύουν με την ποικιλομορφία τους, παρότι τους ενώνει μια κοινή ταυτότητα στη βάση της γλώσσας και της Ιστορίας. Είναι ταυτοχρόνως ένας και πολλοί λαοί. Όποιος ταξιδεύει στη Βόρεια Αφρική από το Μαρόκο στην Αίγυπτο βλέπει να μεταμορφώνονται με καλειδοσκοπικό τρόπο η διάλεκτος, η καλλιγραφία, τα τοπία, η αρχιτεκτονική και η μαγειρική, καθώς και οι μορφές διακυβέρνησης και οι οικονομικές δραστηριότητες. Αν συνεχίσει το ταξίδι του μέσω της Χερσονήσου του Σινά στην Εύφορη Ημισέληνο, βλέπει παρόμοιες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στην Παλαιστίνη και στην Ιορδανία, στη Συρία και στον Λίβανο, καθώς και στο Ιράκ. Νοτίως του Ιράκ, στα αραβικά κράτη του Περσικού Κόλπου, είναι φανερό οι επιρροές του γειτονικού Ιράν. Το Ομάν και η Υεμένη αντανακλούν τις επιρροές της Ανατολικής Αφρικής και της Νότιας Ασίας. Όλοι αυτοί οι λαοί έχουν ο καθένας τη δική του διακριτή ιστορία, αλλά όλοι θεωρούν ότι τους ενώνει η κοινή αραβική ιστορία.

Γράφοντας αυτό το βιβλίο, προσπάθησα να αποτυπώσω την ποικιλομορφία της αραβικής ιστορίας παρουσιάζοντας τις εμπειρίες τόσο της Βόρειας Αφρικής, της Αιγύπτου και της Εύφορης Ημισελήνου όσο και της Αραβικής Χερσονήσου. Συγχρόνως προσπάθησα να δείξω τους δεσμούς που διαμέσου της Ιστορίας ενώνουν μεταξύ τους αυτές τις περιοχές, για παράδειγμα, το πώς η γαλλική εξουσία στο Μαρόκο επηρέασε τη γαλλική εξουσία στη Συρία και το πώς η εξέγερση εναντίον της γαλλικής εξουσίας στο Μαρόκο επηρέασε την εξέγερση εναντίον της γαλλικής εξουσίας στη Συρία. Αναπόφευκτα κάποιες

χώρες καταλαμβάνουν μεγαλύτερο μέρος της αφήγησης, ενώ δυστυχώς άλλες παραμελούνται, γεγονός για το οποίο λυπάμαι.

Στηρίχτηκα σε ευρύ φάσμα αραβικών πηγών χρησιμοποιώντας τις μαρτυρίες ανθρώπων οι οποίοι έζησαν τα ταραχώδη χρόνια της αραβικής ιστορίας. Έτσι οι χρονικογράφοι της πρώιμης περιόδου δίνουν στη συνέχεια τη θέση τους σε ευρύ φάσμα διανοουμένων, δημοσιογράφων, πολιτικών, ποιητών και μυθιστοριογράφων, ανδρών και γυναικών, διάσημων και διαβόητων. Θεώρησα ότι, αφού έγραφα μια ιστορία των Αράβων, ήταν απολύτως φυσικό να χρησιμοποιήσω προνομιακά τις αραβικές πηγές, όπως κάποιος ο οποίος θα έγραφε μια ιστορία των Ρώσων θα χρησιμοποιούσε προνομιακά τις ρωσικές πηγές. Αξιόπιστοι ξένοι –κρατικοί αξιωματούχοι, διπλωμάτες, ιεραπόστολοι και ταξιδιώτες– παρέχουν πολύτιμες γνώσεις για την αραβική ιστορία. Όμως πιστεύω πως οι αναγνώστες στη Δύση θα δουν την αραβική ιστορία με άλλο μάτι, αν τη δουν μέσα από τα μάτια των Αράβων οι οποίοι περιγράφουν την εποχή την οποία έζησαν οι ίδιοι.